

Zaragoza'nın Tipolojik Sürecinin Sıra Evler Üzerinden İncelenmesi

Özge Özkuvanci¹, Alessandro Camiz²

Özet

Bu çalışma, Zaragoza'daki yapı çevrenin geçirdiği tipolojik süreci, farklı yapı tiplerinin ortaya çıkışına neden olan koşulları göz önüne alarak tanımlamayı amaçlamaktadır. Zaragoza şehrinin, MÖ 14'te Roma İmparatorluğu tarafından Saldube adlı bir Kelt-İber şehrinin bulunduğu konumda bir askeri koloni olarak kurulduğu düşünülmektedir. Mevcut teorik rekonstrüksiyonlar arkeolojik buluntulardan yararlanarak Caesar Augusta'nın birinci yüzyıldaki kentsel dokusunu Roma tipi avlulu evlerden oluşan ızgara plan üzerine yerleştirmektedir. Çalışma kapsamında Zaragoza Coğrafya ve Kadastro Enstitüsü için 1911'de hazırlanan yapı rölövelerinden yararlanarak kentin tipolojik planı hazırlanmış ve bu plan doğrultusunda ilgili bölge arkeolojik verilerin de incelenmesiyle tarihsel sürecin ortaya çıkardığı bir organizma (Strappa, Carlotti, Camiz, 2017) olarak analiz edilmiştir. Kent dokusunun geçirdiği değişimlerin ana hatlarını belirlemek için ilk adım olarak kentin surlarla çevrili bölgesinde bulunan sıra evlerin tipolojik süreci çözümlenmiş ve mevcut diğer yapı tipleriyle olan ilişkisi ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Caesar Augusta, Konut tipleri, Tipolojik plan, Tipolojik süreç, Yapı tipi

1. Giriş

Kentsel dokunun gelişim sürecini anlamak hem tarih yazımı hem de güncel problemlere yönelik yeni tasarım önerileri üretilmesi için önemli bir adımdır. Araştırma önerisi kapsamında Zaragoza kentinin tarihi bölgesinin milattan önce 3. Yüzyıldan milattan sonra 20. Yüzyıla dek gelişim sürecini anlamak amacıyla tipolojik haritalaması yapılmıştır. Araştırma Zaragoza'nun tarihi bölgesindeki mevcut yapı tiplerinin milattan önce 3. yüzyılda İber yarımadasında yerleşmiş olan Keltler tarafından kurulan Saldube yerleşiminden 20. Yüzyıla kadar sürekli şekilde takip edilebildiğini öngörmektedir.

Araştırma önerisi her coğrafi bölgeyi yaşayan ve tarihi gelişim süreci takip edilebilir bir organizma olarak ele almaktadır (Strappa, Carlotti & Camiz, 2016). Bu doğrultuda çalışmanın ilk adımı, kent dokusunun gelişim sürecini takip edebilmek amacıyla tanımlanan araştırma bölgesindeki bütün yapıların kat planlarını birleştirerek tipolojik planın hazırlanmasıdır.

Daha önce gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların verileri ile kentin gelişim süreci üzerine farklı hipotezler geliştirilmiştir ancak bu hipotezler yapı sınırlarıyla (plot) karşılaştırılmıştır. Bu araştırma önerisi kapsamında tipolojik plan ile arkeolojik planların birlikte okunması bölgede tespit edilen yapı tiplerinin oluşum sürecini takip edilebilir şekilde ortaya koymaktadır.

2. Metodoloji

Kentsel morfoloji alanında yapılan çalışmaların odağında tipolojik planın üretilmesi, bu plandan yararlanarak yapı tiplerinin eş zamanlı (synchonic) ve artzamanlı (diachronic) olmak üzere kategorize edilmesi amaçlanır. Araştırma önerisinde Caniggia ve Maffei (1979) tarafından geliştirilen metodolojik çerçeve benimsenmiştir ve kentteki tipolojik sürecin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

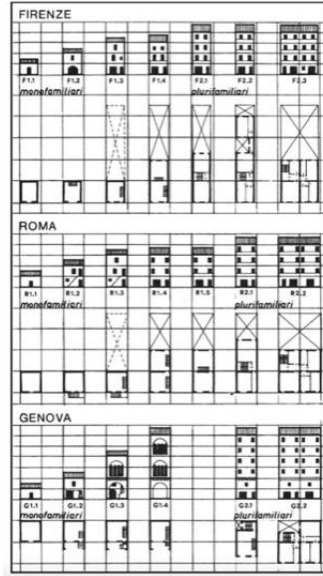
¹ Arş.Gör., Özyeğin Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ozge.ozkuvanci@ozyegin.edu.tr

² Doç. Dr., Özyeğin Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, alessandro.camiz@ozyegin.edu.tr

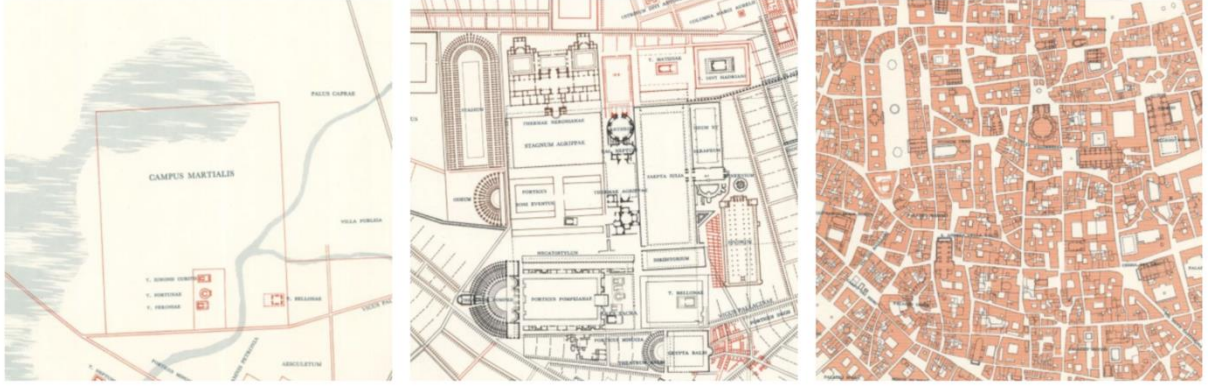
Yapı tipolojisi araştırmaları uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın 20. Yüzyıla dek yalnızca biçimsel özelliklere odaklanan bir sınıflandırma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950'li yıllarda ise modern mimarlık anlayışının mevcut kent dokularıyla bütünleşen çözümler üretme konusunda yetersiz kaldığı düşüncesiyle yeniden gündeme gelmiştir, özellikle İtalya'da Saverio Muratori önderliğinde kent dokusunun sürekliliğine olanak sağlayacak yeni tasarım önerileri üretme amacıyla yeniden kurgulanmıştır (Strappa, 2016). Tipo-morfoloji yaklaşımı, yapılı çevrenin tarihsel bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığını kabul ederek her bir bileşeni ayrı ayrı ve birlikte ele alan sistematik bir inceleme yapılmasını amaçlar. Bu bileşenlerden biri yapı tipidir. Caniggia ve Maffei, tipolojik süreç terimini aynı kültürel alandaki yapı tipleri arasındaki aşamalı farklılaşmayı tanımlamak için kullanırlar (Caniggia & Maffei, 1979). Yapı tipinin eşzamanlı (synchonic) ve artzamanlı (diachronic) varyantlarının incelenmesi kentin gelişim süreci üzerine çıkarımlar yapılmasına olanak sağlar.

Toplumsal ve kültürel bağlamını farklı nedenlerle kaybeden yapıların güncel ihtiyaçları cevaplamak üzere insanlar tarafından farklı amaçlarla yeniden işlevlendirildiği özellikle yoğun kent dokuları içerisinde sıkça gözlenmektedir. Kültürel değişime bağlı olarak değişen kent dokusunun farklı evreleri arasındaki süreklilik yeni üretilen yapılara takip edilebilir belirli karakterler aktarır. Özellikle orta çağda kullanılmayan yapıların yeniden işlevlendirilmesi (substrata), antik kalıntıların yapı malzemesi olarak kullanılması (spolia) ve açık alanların yapılaşmaya açılması birçok yerleşimin mevcut kent dokularını dönüştürmüş ancak cephe ve parsel boyutu, plan organizasyonu gibi temel özelliklerin günümüze dek izlenebilir biçimde ulaşmasını sağlamıştır. Roma ve Floransa'da gözlemlendiği gibi (Caniggia & Maffei, 1979), (Şekil 1) Zaragoza'nın kent dokusunun da kendine özgü biçimsel özellikleri mevcuttur.

Şekil 1 Floransa, Roma ve Cenova'da mevcut sıra evlerin artzamanlı varyantlarının incelenmesi. Kaynak: Caniggia, G. & Maffei, G.L. (2001)

Strappa (2018), 'substratum' tipini, özellikle orta çağda artık maksadına uygun şekilde kullanılmayan, kısmen veya tamamen yıkılmış antik yapıların yeniden işlevlendirilmesi sonucu bazı biçimsel karakterlerin yeni üretilen yapılı çevreyi etkilemesi üzerine ortaya çıkan yapı tipi olarak tanımlar. Bu özellikler cephe genişliği ve parsel biçimi üzerinde değişiklik yaratır ancak bu yapı tiplerinin plan yerleşimlerinde bölgede bulunan diğer eşzamanlı yapı tiplerinin güncel karakter özellikleri izlenir (Şekil 2). Örneğin Palmyra ve Bet Shean'da yapılan kazılarda elde edilen bulgular, geç Roma döneminden Emevî dönemine kent formunda kesintisiz bir geçiş bulunduğu izlenmiş (Raymond, 2008); benzer başka bir örnekte "tarafından Napoli'nin güncel kent dokusunun Roma tipi avlulu evlerin (Roman Domus) varlığından gelen karakteristik özellikler doğrultusunda biçimlendiği gözlemlenmiştir.

Şekil 2 Teatro di Pompeo, dell'Odeon ve Piazza Navona'nın bulunduğu kentsel dokunun Roma dönemindeki halinin teorik rekonstrüksiyonu, Saverio Muratori.

Araştırma alanlarındaki mevcut yapıların büyük bölümünü içeren tipolojik planların sayısı oldukça azdır, geçmişte Saverio Muratori'nin çalışmaları sonucu Venedik ve Roma, Gianfranco Caniggia'nın çalışmalarıyla Genova'nın tipolojik planları hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında İspanya'da yapı tipolojisi üzerine çalışmaları bulunan Leopoldo Torres Balbás, Ildefons Cerdà i Sunyer, José Manuel Casas Torres, Manuel de Terán Álvarez, Horacio Capel Sáez, Manuel de Solà-Morales i Rubió'nun çalışmaları incelenmiş ve Zaragoza'nın tarihi bölgesinin geniş bir bölümünü içeren bir tipolojik plan hazırlanmıştır.

3. Zaragoza ve Tipolojik Sürecin İncelenmesi

Zaragoza, Roma kolonisi olduğu dönemki ismiyle Caesar Augusta'nın, Roma İmparatorluğu'nun MÖ 14'teki Kantabria savaşlarında kazandığı zaferden sonra eski İber şehri Salduie (Salduie, Salduba) ile aynı yerde kurulduğu tahmin edilmektedir. Şehir MS 5. yüzyılda (Cesaragusta) Vizigotlar tarafından fethedilmiş, 8. yüzyılda Emevilerin işgali ile şehir Sarakusta adı altında Emevî halifeliğinin bir parçası olmuştur. 1118 yılında Aragon Krallığı'nın bir parçası olan şehir günümüzde İspanya sınırları içerisinde yer almaktadır.

Kelt-iber yerleşimi Oppidum Salduie'nin (geniş, surlarla çevrili Demir çağı yerleşimi) varlığından De Situ Orbis (43- 44 CE, Pomponius Mela), Cosmographie (Ptolomei), Etymologiae (Isidor of Seville, c. 560–636) gibi farklı antik kaynaklarda bahsedilmektedir. Bölgede bulunan bronz sikkeler MÖ 1. yüzyılda Salduie'nin siyasi özerkliğe sahip olduğunu göstermektedir (Fatás, 2008). Romalılar kültürel olarak karışık bu şehri (Pliny, Strabo) başta müttefikleri olarak gördüler ve MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru Roma askeri güçlerinin Caesar Augusta kolonisini kurmak için bölgeye yerleşmesi ile Salduie'nin Sedetani halkı Roma nüfusuna katılmıştır.

Salduie'nin varlığını belgeleyen ilk arkeolojik buluntular 1975'te D. Juan de Aragón sokağında keşfedilmiştir. Santo Sepulcro caddesi ve San Vicente de Paúl caddesi arasındaki kazı alanında İber seramikleri bulunmuştur, ancak şehrin varlığını kanıtlayacak yeterince yapı kalıntısı bulunamamıştır. 1988'de bulunan "opus signinum" (Roma Cumhuriyet döneminden) kaldırım taşı kalıntıları Roma hamamı ve duvarlarla çevrili bölgenin dışında bulunan avlulu ev kalıntıları Roma kolonisi hakkında bilgiler vermektedir. Roma kolonisinin MÖ 14 yılında kurulduğu tahmin edilmektedir (Beltrán Lloris, 2008). Koloninin kent dokusunu anlamaya yönelik teorik rekonstrüksiyonlar duvarlarla çevrili bölgenin izgara plana uygun şekilde düzenlendiğini öngörmektedir ancak tipolojik plana bakıldığında kent dokusu Salduie'nin kurulduğu düşünülen bölgede geri kalan dokuda gözlenen izgara plandan oldukça farklıdır.

Planın hazırlanmasında 1911 yılında Zaragoza'nın altyapı yenileme çalışmaları sırasında İspanyol topograf Dionisio Casañal y Zapatero'nun başında bulunduğu ekip tarafından Zaragoza Coğrafya ve Kadastro Enstitüsü için hazırlanan planlardan yararlanılmıştır (Şekil 3). 1907'de mühendis ve

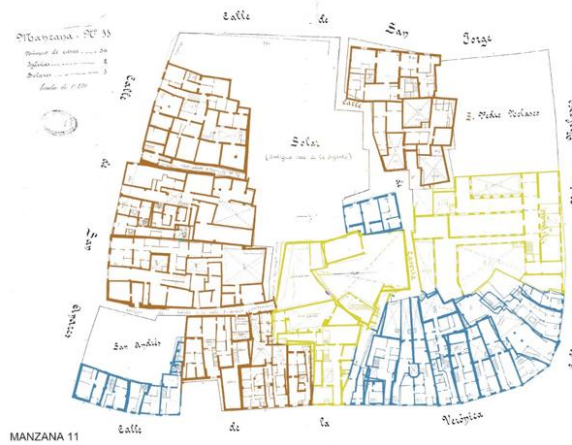

topograf Dionisio Casañal y Zapatero, şehrin genel planının hazırlanması için görevlendirilmiştir. 1905'te çizdiği genişleme ön planı onaylanmamış ancak 1908'de Zaragoza'nın 1:5000 ölçekli planı yayınlanmıştır. Bu plan, 1880 ve 1899 yıllarında yapılan çalışmaların güncellenmiş hali olup, planın kapsamını tarihi merkeze indirgemıştır (Abadía & Pardo, 2014).

Şekil 3 Tipolojik plan (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

1972 yılında Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja (Zaragoza, Aragon ve Rioja Bankası) yeni merkez binasını San Jorge ve La Verónica caddelerinin kesiştiği köşe parselde inşa etmek üzere gerçekleştirilen yıkımlar sırasında Roma tiyatrosunun kalıntıları ortaya çıkartılmış ve inşaat durdurulmuştur. Araştırmalara göre Caesaraugusta tiyatrosu 1. yüzyıla tarihlenmektedir, yapımına Tiberius (MS 14-37) zamanında başlanmış ve Claudius (MS 41-54) zamanında tamamlanmıştır. 7000 metrekare alana sahip ve 6000 seyirci kapasitelidir. Tipolojik planda tiyatronun bulunduğu bölgede tiyatronun taşıyıcı duvarlarıyla hizalı şekilde inşa edilmiş sıra evlerin, geri kalan bölgelerde ise avlulu evler bulunduğu görülmektedir (Şekil 4 ve 5).

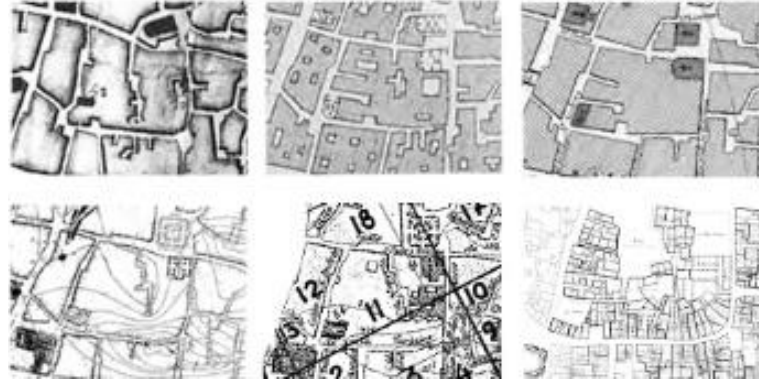

Şekil 4 11 numaralı bloğun tipolojik sınıflandırması

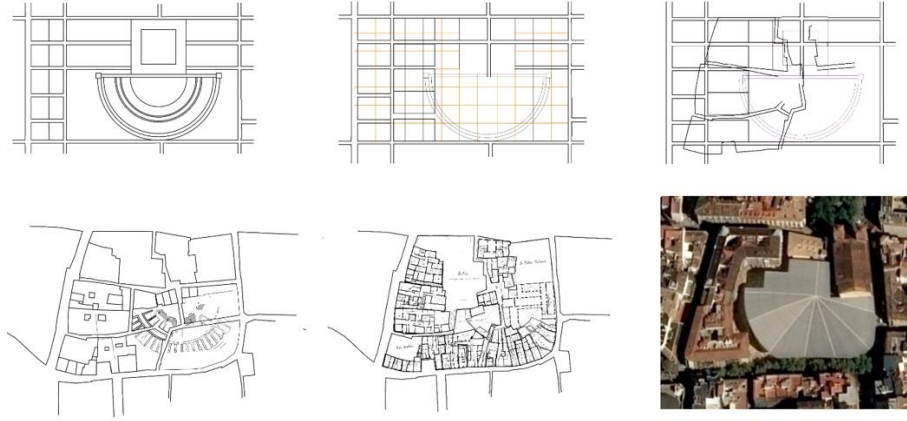
Şekil 5 Tipolojik plan ve Roman tiyatrosuna ait kalıntıların planının üst üste çakıştırılması (El Teatro De Caesaraugusta, Estado Actual De Conocimiento, Miguel Beltran Lloris, 1993)

Tiyatronun bulunduğu 11 numaralı blok, 1712 ile 1911 yılları arasında hazırlanan her haritada farklı şekillerle temsil edilmektedir. 1712 tarihli harita Zaporta sokağını bloğu neredeyse ikiye ayırır şekilde gösterirken, aynı cadde 1769 planında kısa bir yol ve avlu olarak temsil edilmektedir. 1769 ve 1809 planları, San Andres sokağına bağlı iki kısa çıkmaz sokağı gösterirken, Zaporta sokağı çok kısa bir çıkmaz sokak olarak temsil edilmiştir. Veronica ve San Pedro Nolasco caddelerinin buluştuğu köşenin yuvarlaklığı dışında tiyatronun varlığı anlaşılmamaktadır (Şekil 6). Haritaların hiçbirinde Roma tiyatrosunun izi görülmesi de blok içindeki üç çıkmaz sokak yalnızca tiyatro hakkında değil, dokunun oluşum süreci hakkında da bilgi vermektedir.

Şekil 6 11 numaralı bloğun farklı planlardaki temsili. İlk sıra: Reproduction parcial plan of Zaragoza, 1712; Reproduction parcial plan of Zaragoza, Carlos Casanova, 1769; Central plan, Ambroise Tardieu, 1809. İkinci sıra: Plan of Zaragoza, Dionisio Casañal, 1880; Plan of Zaragoza, Dionisio Casañal, 1879; tipolojik plan, Özge Özkuvancı.

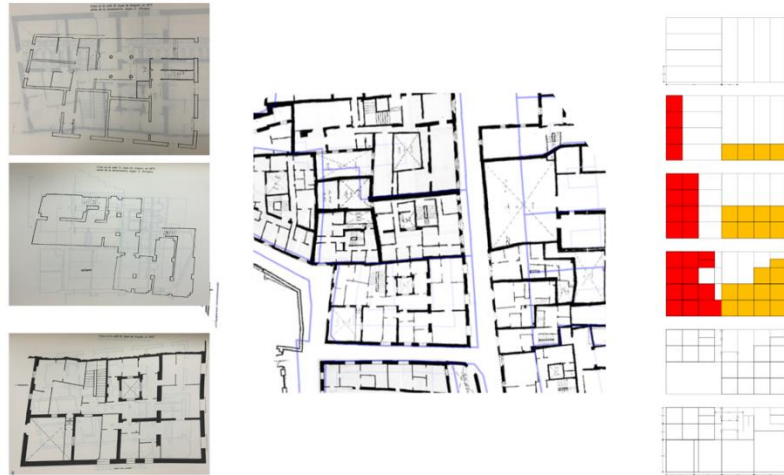
Araştırmaya 11 numaralı bloktan başlanmasının sebebi olarak hem sıra ev (row house), arka bahçesi bulunmayan sıra ev (pseudo-row house) ve daha karmaşık konut tiplerini (patio house ve inline building) bulundurmasıdır. Bu örnekte sıra evler tiyatro kalıntılarının biçimini takip ederken diğer yapıların Roma döneminde uygulandığı düşünülen ızgara planı takip eden bir yerleşim gösterdikleri söylenebilir (Şekil 7). Benzer bir yapılaşma biçimi Roma'daki Pompei tiyatrosunun bulunduğu alanın konutlar tarafından yapı sınırlarına uyan bir gelişim göstermesi sonucu oluşan kentsel dokuda gözlemlenebilir.

Şekil 7 11 numaralı bloğun tipolojik sürecinin teorik rekonstrüksiyonu

Her ne kadar blok içindeki sıra evler cephe genişliği konusunda bilgi vermeseler de plan organizasyonu açısından ortak karakterler taşımaktadırlar. Yapı bloğunda bulunan daha karmaşık varyantların tipolojik sürecini çözmek adına farklı kaynaklara başvurulmuştur. Andre Bazzana'nın (1992) İber yarımadasında yaptığı araştırmalar sırasında gözlemlediği avlulu ev tipini dış duvara komşu avlu ve merkezi avlu olarak iki varyanta ayırmış ve bu tiplerin varlığının ailelerin ekonomik düzeylerindeki farklılıkların gerektirdiği faaliyetler sonucu ortaya çıkmış olabileceğini belirtmiştir. Petruccioli'ye göre (2008) bu tip bir kategorizasyon tipolojik süreci baştan sona takip edecek şekilde ele almadığından dolayı yararlı değildir. Zaragoza'da avlu konumunun yalnızca 16. Yüzyılda inşa edilmiş olan Müdeccen stili evlerde (Casa mudejar) her zaman olmamakla birlikte genellikle merkezi konumda olduğu gözlemlenmiştir, ancak diğer avlulu evlerde ise birden fazla avlu bulunması nedeniyle bu konuda bir sınıflandırma yapılamayacağı söylenebilir.

Avlulu evleri ortaya çıkmasına neden olan tipolojik süreci takip edebilmek adına farklı evler aynı ölçekte bir araya toplanmış ancak kentte bulunan İspanyol rönesansı sırasında inşa edilmiş olan avlulu Müdeccen stili evler (Casa Mudejar) dahil avlu konumundan yola çıkarak kesin bir çıkarım yapılamamıştır. Bu nedenle daha ufak birimler göz önüne alınmış ve sıra evlerin tespiti sırasında ortalama 3.5 metre (5 vara) ve 5 metre (7 vara) ön cephe iki farklı varyant tanımlanmıştır (Tablo 1 ve Tablo 2). Parsel ölçülerinin tekrarlayan birimlerden oluştuğu (5 vara, 10 vara, 15 vara, 14 vara...) tespit edilmesinin ardından daha önce avlulu ev tipi olarak sınıflandırılan yapılar da hazırlanan matrise dahil edilmiştir (Tablo 3).

Şekil 8 Müdeccen stili evlerin tipolojik sürecine ait teorik rekonstrüksiyon

Tablo 1 3.5 metre cephe genişliğine sahip sıra ev tipinin sınıflandırılması. Dikey olarak eş zamanlı varyantlar (Merkezi konumda bulunan ve köşe konumda bulunan yapılar), yatay olarak artzamanlı varyantlar takip edilebilir

5v	5v + 5v	5v + 5v + 5v	5v + 5v + 5v + 5v	5v + 5v + 5v + 5v + 5v	
					Central variants
					Corner variants
Diachronic variants					

Tablo 2 5 metre cephe genişliğine sahip sıra ev tipinin sınıflandırılması. Dikey olarak eş zamanlı varyantlar (Merkezi konumda bulunan ve köşe konumda bulunan yapılar), yatay olarak artzamanlı varyantlar takip edilebilir

7v	7v + 7v	7v + 7v + 7v	7v + 7v + 7v + 7v	7v + 7v + 7v + 7v + 7v	
Diachronic variants					

Tablo 3 Farklı cephe boyutlarındaki yapıların bir araya gelmesiyle oluşan yapıların artzamanlı varyantları yatay olarak takip edilebilir

		Diachronic variants

4. Sonuç

Araştırma henüz sonuçlanmamıştır ancak mevcut dokunun büyük çoğunluğu yukarıda verilen eş zamanlı ve artzamanlı varyant tablolarındaki plan organizasyonu ve boyutlara uygunluk göstermektedir. Hipotezin doğrulanması için tapu ve devir kayıtlarının incelenmesi gereklidir. Araştırma kapsamında öncelikle 16. yüzyılın sivil mimarlık örneği olan Müdeccen stili evlerin (şekil 8) arşiv kayıtlarının incelenmesi ve artzamanlı varyantların hangi yüzyıllarda baskın tip olduğunun tespit edilmesi planlanmaktadır.

Kaynaklar

- Abadía, R. B., Pardo, L. S. (2014). *La Zaragoza de 1908 y el plano de Dionisio Casañal*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza.
- Alba Calzado, M. (1997) *Sobre el ámbito doméstico de época visigoda en Mérida, Mérida excavaciones arqueológicas*, Spain.
- Bazzana, A. (1992). *Maisons d'al-Andalus. Habitat medievale et structures du peuplement dans l'Espagne orientale*, Madrid.
- Camiz, A. (2017) *Diachronic transformations of urban routes for the theory of attractors*, 24th ISUF International Conference 27th-29th September 2017, Valencia.
- Caniggia, G. and Maffei, G. C. (2001) *Architectural composition and building typology: interpreting basic building* (Alinea, Firenze).
- Parcellation of Zaragoza by Dionisio Casañal y Zapatero (1911)
- Petruccioli, A. (2007). *After Amnesia*, ICAR, Bari, Italy.
- Petruccioli, A. (2008). *House And Fabric In The Islamic Mediterranean City*. In A. Petruccioli, A. Raymond, S. K. Jayyusi & R. Holod eds. *The City in the Islamic World, Volume 2* (pp. 857–881). Leiden, Netherlands: Brill.
- Pliny the Elder (AD 23-AD79). *Delphi Complete Works of Pliny the Elder*, Delphi Classics, Hastings, East Sussex
- Raymond, A. (2008). *The Spatial Organization of the City*. In A. Petruccioli, A. Raymond, S. K. Jayyusi & R. Holod eds. *The City in the Islamic World, Volume 1* (pp.47–70). Leiden, Netherlands: Brill.
- Strappa, G. (2018). *Substrata, Morphology of the Ancient City*, beyond its ruins, U+D Urban Form and Design, p.8-19
- Strappa, G., Carlotti, P., Camiz, A. (2016). *Urban Morphology and Historical Fabrics. Contemporary design of small towns in Latium*, Gangemi, Rome.
- Scott, S. P. (eds) *The Visigothic Code: (Forum judicum)*, The Library of Iberian Resources Online.